Юрий Брандес.

До р. 1870 Данія мала те спільне з усіми малими державами, положеними осторінь від великих шляхів економічного і духового руху, що її розвій був припізнений на пів століття. Промисл був слабо розвитий, міста були більш осередками бюрократиї, ніж огнищами промислу і духового житя, по селах біднота, народ без землї, зведений в значній части на рівень безземельного пролетаріяту, — і відповідно до сего духове житє слабе, інтереси обмежені, в науцї пережовувано забутий уже в Европі Геґеліянїзм, а в лїтературі панував також пережитий в Европі романтизм.

Але новочасні змаганя вже від давна і чим раз голоснїйше стукали до дверей. Великий промисл пароджував ся, серед робучого люду прокидали ся початки соціялїзму, навіть в релїґійнім житю під впливом Ґрундтвіґа і єго ученика Кіркеґарда почала ся реакция против засохлої протестантської ортодоксиї. І в лїтературі уважний зір міг би був завважити познаки нового звороту. Ще 1849 р. вийшла поема Палюдана-Міллєра „Adam Homo“ — сьміла проба реалїстичного малюнка, щось немов Байронів „Дон-Жуан“ перекладений на сучасні датські обставини і позбавлений навіть відтїнка Байронівського романтизму і сьвітобурної революцийности. Війна з братньою Німеччиною і удари, які одержала від неї Данія 1864 р., породили у датських писателїв і вчених бажанє — увільнити ся у всім від нїмецьких взірців і від нїмецької манєри, обернули їх очи на Францию і Анґлїю.

В краях малорозвитих, темних, без самостійної інтелїґенциї такі переходові епохи бувають дуже тяжкі і довгі; суспільність живе в туманї, без ясного шляху, а ті немногі, що відчувають або

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001465936
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бачуть нові шляхи, здобувають не заохоту, а наругу, переслідуваня та почесну назву зрадників і апостатів. В таких краях усякі новатори подібні до тої ґосподині, що силкуєть ся натопити піч мокрими дровами: і курить ся і сичить і очи гризе, а огню як нема, так нема. Але Данія не належала до таких країв. Народня осьвіта в ній з давна стояла високо, інтеліґентних людей було богато, великі центри европейської цивілізациї хоч не по дорозї, а все таки були досить близько і літературна традиция могла повеличати ся такими назвами, як Гольберґ, що вмер у Парижі горячим прихильником і сьвідком великої революциї, як Андерзен і Елєшлєґер. От тим можна було на перед міркувати, що чоловік, котрий тепер виступить проповідником нових, сучасних думок, із синтезою і критичною провіркою дотеперішнього надбаня і висловом нових потреб і нових ідеалів, знайде для себе вдячний ґрунт і богато горячих прихильників і по довшій або коротшій боротьбі здобуде безсумнївний успіх.

Такий чоловік явив ся в особі Юрия Брандеса.

Юрий Брандес, властиво Морріс Коген, родив ся д. 4 лютого 1842 р. в Копенгазї в жидівській сім'ї, в 1859 р. вступив на університет, скінчив його 1864 р. видержавши екзамен з відзначенєм, в 1867 р. одержав золотий медаль за наукову працю, а 1870 р. одержав степень доктора. Якийсь час він студіював права, але швидко покинув сей фах і посьвятив себе студиям фільозофії і естетики. Здавши докторат він вибрав ся в дальшу подорож, в 1870 і 71 пробував довший час у Парижі, Льондонї і в Римі. В Парижі він познайомив ся з Теном, а в Льондонї зі Стюартом Мілем; оба ті мислителї мали рішучий вплив на його ідейний розвій.

В осени 1871 р. він вернув до Данії і розпочав на Копенгаґськім університетї виклади про „Головні течії в европейській літературі XIX віку". Зараз перші його лєкциї здобули собі такий розголос і зробили таке вражінє, що столична публїка юрбами поспішила слухати їх. Найбільша саля університету не могла помістити натовпу слухачів; елєґантні дами годинами вистоювали в корідорі, щоби здобути собі перші місця в авдіториї. Сьміле, ярке слово молодого доцента, таке неподібне до всего, що доси роздавало ся з університетських катедр Данії, запалювало молодїж, лякало консерватистів, лютило реакціонерів. Майже всї ґазети завзято накинулись на Брандеса, окричали його революціонером і просто кликали уряд, аби ратував Данію від небезпеки. І уряд

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001465936
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Georges Brandès

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-11 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001465936
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

справді швидко усунув Брандеса з катедри, котра так і лишилась доси не обсаджена. Він якийсь час пробував вести боротьбу, разом зі своїм братом заснував місячник „Девятнацятий вік“, але по кількох роках побачив, що його положенє в Данії зробило ся майже неможливе і 1874 р. на довгі роки покинув свій рідний край.

Він осів у Берлїні і взяв ся тут поперед усего до оброблення свойого задуманого університетського курсу. Так повстала його славна книжка „Die Hauptströmungen der europäischen Literatur des XIX Jahrhunderts“, видана первісно по німецьки в чотирьох томах; пізнійше Брандес дописав ще томи V і VI. Ще в Данії написана була студия про Зерена Кіркеґарда. В Берлїні Брандес зробив ся співробітником поважного місячника „Deutsche Rundschau“, у котрім надрукував ряд студий про сучасних німецьких, французьких, датських, шведських, норвеґських і російських писателїв, із котрих виросла його книжка „Moderne Geister“. Там же повстали його праці про льорда Біконсфільда і Лассаля.

Тілько в 1886 роцї він вернув назад до Данії, куди його запросив кружок приватних людей, щоб мав виклади про датську лїтературу. Охочих до слуханя тих викладів було так богато, що годї було знайти салю, що моглаб помістити всїх, і прийшло ся розділити їх на дві серії, так що Брандес кождий виклад мусїв читати два рази. В Копенгазї його стрічали з великими овациями, а 25-лїтнїй ювілей його лїтературної діяльности зробив ся великою манїфестациєю всїх поступових елементів Данії.

В 1886 роцї Брандес відбув першу подорож по Польщі і Росиї і від тодї був у Польщі ще два рази. Пару разів він відвідував Італїю і пробував там досить довго, студіюючи штуку епохи відродженя. При кінцї минувшого року відвідав Галичину і мало що не познайомив ся з Русинами.

Лїтературний доробок Брандеса дуже показний і блискучий. Він пильний робітник і про все, чого доторкаєть ся, вміє сказати не мало інтересного. Він почав писати ще на університетї, друкуючи по ґазетах розвідки з теоретичної естетики, в котрих виступав проти консервативно-правовірної фільозофії Нїльсена, що тодї займав катедру фільозофії на Копенгаґськім університетї. Брандес так само як і Нїльсен були оба Геґелїянцями, але Брандес хилив ся більше до Фаєрбаха чи то до тзв. геґелїянської лївицї, коли тимчасом Нїльсен силкував ся погодити фільозофію з релїґійною правовірністю. Свої студиї зібрав Брандес пізнійше

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001465936
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в книжку пз. Естетичні етюди. Ся книжка, а також більша розвідка „Дуалїзм у нашій новійшій фільозофії“, се перші проби Брандесового таланту. По скінченю університету він від Геґеля і Фаєрбаха перейшов до Мілля, переклав дещо з його праць на датську мову, а рівночасно познайомив ся з французькими писанями Сент Бева, Тена і иньших і написав книжку „Сучасна французька естетика“. Вже під впливом нових поглядів, здобутих із знайомости з тими мислителями, він написав ряд нарисів про датських і норвеґських писателїв, що вийшли окремою книжкою пз. „Критичні портрети“. Се була перша книжка, в котрій Брандесів талант тонкої аналїзи і влучної характеристики заяснів повним блиском. Ся книжка приготовила йому ґрунт для тої популярности, яку 1871 р. здобули собі його виклади про головні течії европейської лїтератури.

Доси Брандес був виключно датським писателем і його писаня, хоч які талановиті, мало могли цікавити публїку по за границями Данії. Його „Hauptströmungen“ були першою працею, що збудила зацікавленє в безмірно ширших кругах і була перекладена на ріжні европейські мови. Від виданя сеї праці Брандес зробив ся критиком европейської слави, посередником між ріжними лїтературами сучасної Европи, інтерпретом провідних ідей і красот найріжнїйших сторін і наций. Швидко йшли одна за одною його праці про Біконсфільда і Ляссаля, про Кіркеґарда і Теґнера, про братів Ґонкурів і Фльобера, про Турґенєва, Достоєвского і Толстого, про Гайзе і про Ніцше, про Польщу і про Росию і в кінці велика і прекрасна моноґрафія про Шекспіра, із котрої виривок ми подали в перекладї в попереднїй книжцї „Вістника“. Тепер побіч иньших поменших праць Брандес працює над моноґрафією иньшого титана в сфері творчости — Михайла Анджельо Буонаротті.

По своїм провідним ідеям Брандес вільнодумець і лїберал, але далеко не революціонер. Він вірить в поступ людськости, але бачить його не в еволюциї економічного і социяльного побуту мас народнїх, а радше в великих одиницях, в духових репрезентантах та проводирях мас. Тілько там, де він може з'осередити свою і читачеву увагу на таких одиницях, його представленє набирає сили і барвности, без огляду на те, чи та одиниця — великий поет, чи артист, чи дипльомат, чи полководець, чи аґітатор, чи фільозоф. От тим то Брандеса так тягнуть до себе такі одиниці, як Шекспір, Наполеон, Мольтке, Біконсфільд, Кіркеґард, Ляссаль, Ніцше; от тим то книга, де він вабажав змалювати „головні течії

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001465936
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

літератури“, вийшла яко цілість зовсім слабою і не меньше слабою в тих партиях, де треба було малювати загальний ідейний стан якоїсь суспільности, а найкраще в ній удали ся авторови знов таки портрети поодиноких писателів і то великих писателів, таких як Байрон і Шеллї.

З погляду на методу праці Брандес є учеником Французів Сент Бева і Тена. За приміром Тена він намічує собі у кождого писателя, в кождій фіґурі якийсь один визначний рис характеру і підносячи та тінюючи його ґрупує довкола него иньші риси. Змальована таким робом постать виходить упрощена супроти дійсности, богато деталів відпадає зовсім, иньші ледво зазначують ся, але за те цілість тим сильнійше вбиваєть ся в нашу память. За те Тенову доктріну, що кождий чоловік являєть ся витвором осередка (milieu), серед котрого живе і з котрого виходить, Брандес обертає до гори ногами; він показує, як великі люде силою свойого ґенія перетворюють осередок, з котрого вийшли, з одержаних вражінь і ідей силою вродженого комбінацийного дару і чутя творять зовсім нові образи, могутні імпульси для дальшого історичного розвою. Супроти новочасної історичної науки, що бачить розвій головно в змінах економічного стану, продукциї і обміни, а далї в змінах стану осьвіти широких народнїх мас ся теория є застаріла, є поворотом до субєктивізму Карлєйля, до його „культу героїв“, доведеного в остатнїх часах до абсурда нїмецьким поетом-афористом Нїцше в єго дітірамбих про „надчоловіка“ і у найновійших поетів крайнього індівідуалїзму, декадентизму та еґоїзму („голої душі“). Абсурд лежить в тім, що коли Карлєйль а за ним і Брандес осьвітлюють нам справдї великих людей, героїв людства, то Нїцше і Нїцшіанцї бачуть кождий у собі самім такого героя, вважають кождий сам себе висшим по над усї закони, по над усякий суспільний розвій, жадають від суспільности для себе всього, не даючи їй за те нїчогісїнько. Так треба розуміти й той арістократизм, до якого признав ся Брандес у Львові в кружку польських арістократів; так виясняєть ся та симпатия, з якою він кільканацять лїт по написаню моноґрафії великого социялїста Ляссаля написав моноґрафію Нїцше, ідейного репрезентанта анархізму.

Для своєї вітчини — Данії, Норвеґії і Швециї був Брандес справдї великим реформатором. Під його впливом перетворила ся скандинавська лїтература і здобула собі поважне, майже пануюче місце в сучасній Европі, а особливо в Нїмеччинї і в тих краях,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001465936
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що знаходять ся в сфері духового провідництва Німеччини. Під впливом Брандеса старші писателї, такі як Бєрнштерн Бєрнзон і Ібзен „змодернїзували ся“, а обік них виринула в 70-их роках ціла плеяда перворядних талантів, таких як Кіллянд, Арне Ґарборґ, Авґуст Стріндберґ, Гольґер Драхман, Єнс Якобзен, Шандорн, Ерікскрам, а за ними в 80-тих роках пішли молодші такі як Оля Ганссон. Вернер Гайденштам, Кнут Гамзун і богато, богато иньших. Брандес з правдиво батьківським чутєм плекав і пестив ті таланти, не щадив праці, щоби промощувати їм дорогу в батьківщині і нїколи не вагав ся вжити свойого голосного слова, щоби підносити, величати їх — нераз і геть понад їх дїйсну вартість — за границею. Головно його впливови треба завдячити, що ті писателї зробили ся модними в сучасній Европі, що навіть зовсїм слабі їх твори перекладають ся на нїмецьке, на польське, на російське, що висловлені в їх писанях ідеї переважно пессімістичні і антісуспільні, роблять ся необхідними приналежностями духового умебльованя в головах европейських „модернїстів“.

По за границями Данії і Норвеґії Брандес не всюди однакову має повагу. В Анґлії і в романських краях його знають дуже мало; за те в Німеччині і в словянських краях він тїшить ся великою популярністю. Його читають і перекладають богато, навіть такі річи, як вражіня з єго подорожей, котрих вартість треба признати дуже проблєматичною власне задля поверхового знаня предметів, про котрі йому приходить ся говорити. Але тут він звичайно бере формою — блискучим стилем, барвистим висловом, дотепними порівнанями і сьмілими характеристиками, котрих правдивість звичайно годї справдити. Для Французів і Анґлїчан се не новина; там такий спосіб писаня принятий загально і має високо талановитих репрезентантів.

В европейську науку, в европейське думанє не вніс Брандес нїчого нового. Він не є оріґінальний мислитель, навіть не глубокий критик. Він поперед усего естетик, обдарований тонким почутєм краси, а при тім чоловік на стілько широкого ума і досьвіду, що не затїснюєть ся нї в яку формулку, а вміє відчути красу і силу і в масивних креациях Золя і в тонкій іронії Мопассана і в кольосальній панорамі Толстого і в душній клїніцї Достоєвского і в уперфумованій будуаровій атмосфері Бурже. До розбору всякого твору штуки він підходить без упереджень, без виробленої наперед думки, то й не диво, що дуже часто замісць критики подає нам тілько —

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001465936
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

l' art de goûter, не доходить до основ, на яких стоїть сей твір, не дає відповіди на тисячні суспільні та моральні сумніви, які розбуджує він у душі читача. Хоча не прінціпіяльний прихильник „штуки для штуки“, він усе таки дав немало імпульсів до зросту сего напряму.

В чім його найбільша сила і заслуга, так се в його інтернаціоналізмі. Для него нема національних границь, він своїми писанями не тілько знайомить ріжні народи між собою на полї духової творчости, але помагає ріжним народам пізнавати себе самих, вводить їх, так сказати, на естраду европейського духового концерту. Певна річ, він не сотворив сего інтернаціоналїзму, він застав його — наслїдє великих людей, як Гердер, Ґете, Карлейль — але він перший здужав обхопити такий широкий горізонт і віддав на услуги сїй працї свій першорядний популяризацийний талант. Брандес не є ученим, що промощує нові дороги, але він прекрасний популяризатор, що вміє перетравити здобутки вчених дослїдів і в приступній, блискучій формі подати їх широким масам. Його книжка про Шекспіра, се архитвір в тім ролї, се витяг усего розумного, истрого і гарного, що сказано про Шекспіра в цїлій бібліотецї, витяг замкнений у однім томі; се та одна книжка, про яку говорить ся в апольоґу Ріккерта, що вона містить у собі мудрість цїлої бібліотеки, яку двигало сто верблюдів.

І тут його досягає іронія історії. Арістократ по духу і роду (його предок плавав у ковчезї підчас потопу!), славословець Ляссаля, Біконсфільда, Мольтке і Ніцше, він являєть ся одним із двигачів новочасного демократизму, того демократизму, що поклав собі метою — дати цїлим масам народа не тілько хлїб і здорові хати і вигоди житя, але також розуміне всїх найвисших здобутків науки і штуки.

Іван Франко.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001465936
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google